

НОРМАТИВНИ ДОКУМЕНТИ ЗА ДЕЙНОСТТА НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ КАСИ ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО КРАЯ НА XIX В.

Росица ЗЛАТИНСКА

Abstract: *The text presents and analyzes the legal documents relating to the agricultural cases. There are several documents that refer to the organization and operation of agricultural cases. These are: The statute of agricultural cases from 1878, The rules of agricultural cases from 1889 and a legal document of uppermost importance – The Law on Agricultural crates from 1894, and its amendment from 1897.*

The Statute of agricultural cases was released on July 27, 1878. It consists of 53 articles. The Statute of agricultural cases is the first legal document related to the organization, operation and management of the cases after the Liberation.

The second legal document is The rules of agricultural cases. It was released on February 25, 1889. It consists of 59 articles. After the adoption of this document the scope of the activities of the agricultural cases expands significantly.

They start to accept deposits and to lend money not only to farmers, but also to people from different social groups. Several attempts to adopt different laws are made between 1878 and 1894 but they all prove fruitless. The Law of agricultural cases from 1894 is developed by the Minister of Finance I. Geshov. It consists of 34 articles, which affect key points of the organization of the cases.

In order to overcome the existing problems of agricultural cases in 1897 the Parliament votes and adopts a new law of the cases. This law improves the structure, the whole organization and the management of the agricultural cases.

As a result of the adoption of the law from 1894 and its amendment of 1897 the agricultural cases become more organized and start to look like a modern credit organization.

Key words: *agricultural cases, agricultural credit, law, legal documents, loan, interest.*

JEL: N00, N43, N53

Дълъг е пътят, който земеделските каси изминават от възстановяване им след Освобождението до преобразуването им и създаването на Българската земеделска банка през 1903 г. Изходната позиция, от която стартират дейността си след 1878 г. е особено тежка и неблагоприятна. Касите разполагат с ограничени средства, голяма част от документацията им е унищожена (умишлено или неволно по време на военните действия), а персоналът който ще трябва да управлява касите е слабо подготвен и не е запознат с естеството на работата.

Целта на настоящата разработка е да се разгледат нормативните документи, отнасящи се до организацията и функционирането на земеделските каси. Времевият диапазон, върху който се акцентира, е периодът от Освобождението до края на XIX век. За да се постигне определената цел, в хронологична последователност се проследяват и анализират основните аспекти на законодателните актове, касаещи организацията на земеделската кредитна система.

Няколко са основните нормативни актове, които се отнасят до организацията и функционирането на земеделските каси, с които се регламентират тяхната реорганизация и усъвършенстване. Това са: Уставът на Земеделските каси от 1878 г., Правилникът за Земеделските каси от 1889 г. и особено важният нормативен документ – Законът за Земеделските каси от 1894 г., както и допълнението му от 1897 г.

За изработването на първия нормативен документ и въобще за възстановяването и организацията на касите съществен принос има Т. Икономов. На 27 юли 1878 г. се издава Уставът на Земеделските каси. [Daskalov, A. 1912: 166–200]¹ Той се състои от 53 члена свързани с изграждането, функционирането и управлението на касите.

В три от членовете на Устава изрично се подчертава, че касите отпускат заеми само на земеделското население. Освен това се посочва като условие парите взети като заем от съответната земеделската каса да се ползват от селския стопанин за закупуване на земеделски инвентар, за „подобряване на домакинствата или обработване на земята”. Освен, че се определя кръгът

---

¹ Уставът на земеделските каси е одобрен от руския императорски комисар на 18.VI.1878, с Указ № 813/8. 11.1881 г. се изменя член 14.

от лицата имащи право на заеми, в чл. 19 от Устава се засяга и въпросът за вече отпуснати заеми на лица, принадлежащи към земеделското съсловие. Тези заеми подлежат на незабавно връщане от съответните лица на касата, която ги е отпуснала.

Както срокът на заемите, така и лихвеният процент се запазват такива, каквито са регламентирани преди Освобождението, т.е. срокът е от 3 до 12 месеца, а лихвеният процент е 9%. Изменят са условията, при които се извършва предсрочно погасяване на отпуснат заем. В член 27 се посочва, че кредитополучателят дължи лихва само за изминалия период, а не за целия период на заема. Това изменение значително облекчава добросъвестните лица, които погасяват заема си преди настъпване на падежа. Освен изменение на срока към неговото намаляване се предвиждат и случаи, при които срокът на заема се удължава. В член 33 се посочва, че срокът максимално може да се увеличи с половината от първоначалния. В случай на неплатежоспособност от страна на длъжника са възможни три варианта в зависимост от начина, по който заемът е обезпечен. Или се търси отговорност от поръчителя, или движимият имот се продава на търг, или недвижимият имот започва да се управлява от касата, като приходите, които носи служат за покриване на заема.

Като залог на отпускания заем служат както поръчители, така и движимо и недвижимо имущество. От лицата, ставащи поръчители по заемите се изисква да отговарят на определени имуществени условия. Да притежават или „3 чифта волове, или толкова биволи, или толкова коне, или не по-малко от 30 овце” и самият поръчител да не се е ползвал от услугите на земеделските каси. При използване на движимо имущество за залог се изисква то да „струва два пъти повече от заема”. По отношение на третия залог се изисква доходът, който носи да е „два пъти по-голям от годишната лихва на заема”. [Daskalov, A. 1912: 173–174] С цел по-точното и вярно представяне на всеки заем, касиерът изготвя и дава на длъжника определен документ „сметка”, в който се посочва информация: за размера, срока, датата на заема, имената на длъжника и др.

Още в периода преди Освобождението дейността на земеделските каси се съпровожда от редица злоупотреби. За да се противодейства на нереднос-

тите и да не се допуска извършването им, три члена от Устава на земеделските каси са посветени на контрола на касите. На първо място контрол над дейността на касите осъществяват окръжните управителни съвети. Те проверяват както наличните в касата пари, така и техните сметки. Веднъж или два пъти в годината контрол на касите извършват и съветниците по делата на държавната хазна. Надзор се осъществява също така и от група от пет лица – три определяни от селските избиратели и две от окръжния управителен съвет. При проверката си те разглеждат сметките, документите и разноските на касите. [Daskalov, A. 1912: 176]

Уставът за земеделските каси от 1878 г. е първият нормативен документ, с който се търси определена регламентация за съществуването и функционирането на възобновените след Освобождението земеделските каси. Но неговото приемане не решава основните проблеми, свързани с касите. Както за всеки кредитен институт, така и за касите липсата на достатъчно капитал е съществен проблем. Неговата недостатъчност е причина касите да не са в състояние да покриват ежегодните си разходи. Освен това те страдат и от редица административно-управленски проблеми. Сред тях основните са слабо подготвеният персонал и най-вече недобросъвестното изпълнение на служебните им задължения. Данните от извършената през 1888 г. ревизия от Министерството на финансите показва, че от общо 74 каси, при 38 от тях са налице определени нередности. Те се отнасят освен до неправилно водене на счетоводството на касите, слабости при събиране на средствата от длъжниците, но и до „открити злоупотреби”. [Daskalov, A. 1912: 406]

С напредъка в областта на транспорта и индустрията и в резултат на появата на все по-модерна техника, на земеделието се налага да осъществява по-бързо приспособяване към новите производствени методи, което пък предопределя нарастващата нужда от капитали. [Chakalov, As. 1931: 139] Бързото развитие на земеделския кредит в страната изисква непрекъсната реорганизация на земеделските каси. По този начин се цели постигане на по-доброто и ефикасното им функциониране, както и изпълнение на основните им кредитни задачи. Това именно налага и следващата нормативна промяна по отношение на земеделските каси, а именно приемането на Правилника за Земеделските каси от 25 февруари 1889 г. [Daskalov, A. 1912: 200–207] Той

е структуриран в 59 члена, като в текстовете се коментират най-общо функционирането на касите, различните кредитни операции, извършвани от тях и контрола над дейността им. С този нормативен акт обхватът на извършваните от касите дейности става значително по-разнообразен, доближавайки ги все повече до една добре изградена банкова институция. Постепенно те започват да се отклоняват от това да са само и единствено земеделски каси и значително разширяват извършваните операции. Започват да събират нови влогове, в пари или в натура, приемат депозитни безлихвени суми на земеделци, приемат от частни лица и дружества лихвени срочни и безсрочни влогове.

Кръгът на лицата, имащи право да ползват кредитните услуги на касите е значително разширен. Все пак чл. 14 изрично посочва, че на касите не се разрешава да отпускат заеми на „общини, настоятелства или на различни дружества”. В Правилника се предвижда и оказване на материална помощ на земеделското население в случай на наводнения, пожари, градушки и суша. Тази спомагателна функция касите вършат безвъзмездно. С всички тези промени касите все повече придобиват черти и особености на банкови институции, обслужващи не само земеделското, но и отчасти и неземеделското население.

В чл. 4 от този нормативен документ, както в останалите документи отнасящи се до касите се регламентират три вида заеми според залога им: заем срещу залог на недвижим имот, срещу скъпоценни вещи и срещу двама поръчители. Отпускането на тези три вида заеми е съпроводено от редица условия и ограничения. При отпускане на първия вид заем условията се определят спрямо неговия размер. За такива до 300 лева освен самият документ за собственост от кредитополучателя се изисква да представи и удостоверение от общинското управление, доказващо собствеността му върху имота. А заемите над 300 лева се отпускат като се спазват разпореденията на закона за ипотеките. За заемите срещу залог на скъпоценни предмети на последните се прави специална оценка от определени вещи лица. За разлика от Устава за земеделските каси, според който за отпускане на заем от третия вид е необходим един поръчител, в правилника това условие се променя и необходимият брой поръчители става двама. От тях се изисква да представят

удостоверение, с което доказват собствеността си върху даден недвижим имот. Както стойността на имота на поръчителя, така и тази на имота на кредитополучателя трябва да са два пъти по-големи от стойността на заема. [Daskalov, A. 1912: 202]

Последните членове от Правилника за Земеделските каси са посветени на контрола, който се осъществява над тях. От една страна, той се упражнява от Окръжните постоянни комисии, а от друга от инспекторите на Министерството на финансите. Комисията има за задача да проверява ежемесечно извършваната от касите дейност. Тя следи за спазването на нормативните изисквания при отпускането на заемите, за сроковете на заемите, за изразходваните през съответния месец средства и др. Всяка ревизия завършва със съставянето на акт, в който се посочват всички операции, извършени от съответната каса, както и разкритите нередности, в случай че има такива. Освен на месечни, земеделските каси подлежат и на годишни ревизии.

С Правилника за земеделските каси значително се разширява обхватът на извършваните от тях операции. В дейността се включват: влогови операции, даване на заеми на неземеделско население, взимането на заеми и др. По този начин земеделските каси претърпяват трансформация и преминават от едни примитивни кредитни форми, каквито са характерни за земеделските каси, към добре организирани и модерни банкови организации.

Наред с тези положителните промени, се извършват и реформи с не дотам очакваните добри резултати. Като цяло Правилникът се отличава с голяма строгост. До голяма степен самата процедура по отпускането на заемите се усложнява. Селското население изпитва значителни трудности с въвеждането на новите правила и изисквания при кредитиране. Стига се до там, че някои земеделци предпочитат да ползват услугите на местните лихвари, вместо да се сблъскат с големия брой изисквания и формалности на земеделските каси. Именно в тези случаи проличава слабостта в организацията на касите и проблемите им. Сравнение на извършваната кредитна дейност, преди и след приемането на Правилника, в Шуменския окръг показва какви проблеми съществуват в тези два етапа на развитие. До влизането му в сила проблем на касите е липсата на необходимото количество капиталови средства. Често се случва селяните, прибегващи до тяхната помощ да

бъдат „връщани”, без да се удовлетворят нуждите им. След приемането на Правилника картината се променя и капиталът на касите значително се увеличава, като през 1889 г. достига стойност от около 1 200 000 лева. Проблемът обаче произтича от големия брой формалности, които обременяват отпускането на земеделските заеми. Това положение отдалечава населението от кредитните услуги на касите. За него се оказва по-удобно и предпочитано да се обвърже в кредитни отношения с частни лихвари и спекуланти. [Izlojenie. 1889: 15–16]

Въпреки че касите са създадени да защитават и насърчават земеделското население, предоставяйки им заеми при изгодни условия, именно тази част от населението се обявява против промените в изискванията на касите. Тази тяхна реакция е подкрепена от редица служители на държавната администрация и народни представители. [Daskalov, A. 1912: 218; Dolinski, N. 1933: 407] Финансовият министър И. Салабашев назначава специална комисия, която да преработи правилника. В срока на мандата си обаче той не успява да прокара промените. При неговия приемник – Г. Живков опитите продължават, но отново остават безрезултатни. Чак по време на управлението на следващия министър на финансите – Хр. Белчев се постига определен напредък по въпроса за извършване на промени в Правилника. Всички усилия в тази насока се увенчават с успех през 1890г., когато Правилникът с новите изменения е утвърден с указ на княз Фердинанд. По този начин значително се смекчават строгите мерки предвидени в него.

Сред по-важните изменения на Правилника са: максималният размер на отпусканите заеми нараства от 500 на 1000 лева, според новите изисквания чл. 18 се променя и касите събират лихвата при настъпване на падеж на заема, премахва се службата на експертите по оценката на скъпоценните предмети и др. Значителна отстъпка се прави и по отношение на неизправните длъжници. Два дни след настъпване на падежа на заема се определя един допълнителен 20-дневен срок за изплащане на задължението. Искове към длъжниците се завеждат чак след изтичането и на този допълнителен срок. [Daskalov, A. 1912: 220]

В проблемите, произтичащи от организацията на касите, от трудността им да се впишат във все по-напредващата и развиваща се земеделска кре-

дитна система и не на последно място невъзможността им изцяло да удовлетворяват растящите нужди на земеделското население, прозира нуждата от по-нататъшно реорганизиране на касите. На няколко пъти от 1878 г. до 1894 г., наред с приемането на трите нормативни акта, свързани със земеделските каси – Уставът, Правилникът и Законът за земеделските каси, се правят неуспешни опити да се приемат и други допълнителни законопроекти. Последователно през 1887 г. и 1888/89 г., първо БНБ, а след това и Министерството на финансите се опитват да прокарат свои законопроекти за реорганизиране на Земеделските каси. Чрез първия, БНБ цели да превърне Земеделските каси в свои клонове и така да увеличи влиянието си в районите, в които няма свои клонове. Разногласията между банката и финансовото министерство стават причина за неприемането на законопроекта. [Daskalov, A. 1912: 222–227]

Вторият опит за приемане на законопроект от 1888/1889 г. се изгражда на база на Устава и на Правилника за касите, като включва и някои изцяло нови принципи. Макар и след извършена негова редакция от специална комисия, определена от финансовия министър законопроектът не се приема. [Daskalov, A. 1912: 227–238]

През 1892 г. и 1893 г. се правят още два опита за реформи на касите. Първият законопроект е изготвен от финансовия министър на Народнолибералната партия – Гр. Начович, а вторият от министъра на търговията и земеделието, пак от същия кабинет – П. Славков. Григор Начович, който полага съществени усилия за възобновяването на касите непосредствено след Освобождението, продължава своята активна дейност и след това. Той подготвя и изработва документа, но поради оттеглянето му от поста на финансов министър, е внесен в Народното събрание от неговия приемник – И. Салабашев.² Преди обсъжданията на самия законопроект от народните представители, по време на третата редовна сесия на Шестото Обикновено народно събрание, се разглежда т.нар. „Изложение на мотивите към Законопроекта на Земеделческата банка”. В него се посочват някои от съществуващите недостатъци на земеделските каси. Такива са: липсата на достатъчно капитал за удовлетворяване нуждите на населението и слабостите в управлението на

---

² Стенографски дневници на VI-то ОНС, III-та РС, кн. 4, с. 90–95.

касите. Подчертава се също, че касите изпитват все по-голямо затруднение да отговарят на нарастващите изисквания на населението. В изложението са изброени и положителните резултати, които ще се постигнат след приемането на законопроекта. Сред тях това са: нарастване на средствата, които ще ползва населението, значително облекчаване на формалностите, много по-добри условия при взимане на заем и други.

Законопроектът прокарва идеята за обединение на земеделските каси чрез създаване на акционерна Земеделска банка с клонове във всички окръжни градове. Разработен е в 59 члена, отнасящи се до устройството, структурата и управлението на банката, както и операциите, които ще върши. Предвижда се основният капитал на банката да се набави от капитала, с който земеделските каси разполагат – около 18 000 000 лв. и чрез раздаване на 40 000 акции на стойност 500 лв., т.е. общият ѝ капитал ще е 38 000 000 лв. В случай, че капиталът на банката падне под половината е възможно тя да преустанови дейността си. Предвижда се банката да раздава, както краткосрочни (от 1 до 12 месеца), така и дългосрочни (от 1 до 20 години) зами. В управлението ѝ трябва да участват един директор и трима администратори, които да изграждат управителния съвет на банката. Поради факта, че се предлага създаване на акционерна Земеделската банка, чл. 44 разглежда и организиране на общи събрания на всички акционери, притежаващи повече от 5 акции. Макар и обстойно представен, обсъден и дебатиран в Народното събрание Законопроектът за Земеделската банка остава неприет.

На следващата година, на първата редовна сесия на Седмото Обикновено народно събрание, се обсъжда предложението от министъра на търговията и земеделието – П. Славков Законопроект за Българската Земеделска банка.³ Както и обсъжданията на законопроекта от 1892, така и този от 1893 г., започват с представяне на „Изложение на мотивите по законопроекта на Българската Земеделска банка”. В него се посочва, че създадени още преди Освобождението, касите все по-малко успяват да отговарят на непрекъснатото нарастващите изисквания на земеделското население. Слабо подготвеният персонал и разединението на касите са сред причините за належащата нужда от тяхната реорганизация. И в този законопроект също се развива

---

³ Стенографски дневници на VII-то ОНС, II-ра РС, кн. 4, 1893 г., с. 158–168.

идеята за създаване на Българска земеделска банка чрез обединение на касите, които ще представляват нейните клонове.

Предвидено е капиталът на касите да се прехвърли като основен капитал на новоучредената банка. По отношение на кредитните операции, законопроектът предвижда няколко вида залога, с които да се обезпечава отпускания заем. Това са: недвижими имоти, първа ипотека, ценни книжа, скъпоценни вещи и поръчителство на две състоятелни лица. Чистата печалба, която банката, заедно с клоновете си реализира ще се разпределя по следния начин: 97% от нея ще служи за увеличаван на банковия капитал, а останалите 3% ще отиват за възнаграждения на служителите ѝ. Организационният модел на банката предвижда в Централното ѝ управление да влизат един управител, който следи дейността на банката и клоновете ѝ, двама администратори и един инспектор, които помагат на управителя.

Разглеждането на законопроекта от народните представители е съпроводено с обширни обсъждания и дебати. Някои от депутатите директно се обявяват за неговото оттегляне, определяйки го като ”нещо невъзможно и неприложимо за сега”. Посочва се също, че поради разликата в размера на капитала, с който всяка една каса разполага, при евентуалното обединение те ще предоставят различно количество средства на банката, което е несправедливо спрямо по-развитите и богати каси. За да се докаже тази теза едни от народните представители посочват, че при обединение Софийската земеделска каса ще предостави 400 или 500 хиляди лева, докато Самоковската земеделска каса 20 или 30 хиляди лева.⁴

В подкрепа на предложението си за обединение на касите П. Славков дава за пример Шотландия, чиято Земеделска банка през 1822 г. се състои от 800 клона с капитал, равняващ се на 500 млн. лева, който съществено нараства през следващите години. За сравнение той посочва, че нашите земеделски каси разполагат с капитал от 15–20 хиляди лева, който разпределен между население дава изключително ниска сума за отделния човек. Той твърди, че със създаването на Централно управление т.е. чрез учредяване на Земеделска банка този капитал значително по-лесно ще се увеличи. Като друга положителна страна на законопроекта, неговият вносител посочва премах-

---

⁴ Стенографски дневници на VII-то ОНС, II-ра РС, кн. 4, 1893 г., с. 161.

ването на изборните служители, което ще доведе до край на злоупотребите вършени от касиерите.⁵ Макар гласуван на първо четене, законопроектът остава неприет.

Обширните обсъждания на законопроектите и дискусиите, които се водят в Народното събрание по отношение дейността на земеделските каси ясно показват растящата нужда от реформа в областта на земеделския кредит.

Измененията в социално-икономическия и културен живот в Княжеството водят до естествената нужда от промени и реорганизация в областта на земеделския кредит. За да отговорят на изискванията и потребностите на земеделското население на няколко пъти различни народни представители предлагат изменения в организацията и управлението на тези кредитни учреждения. Основен момент в това отношение се явява законът от 1894 г. Той внася съществени подобрения в кредитната дейност на земеделските каси. Финансовият министър, по време на управлението на Народната партия – Ив. Евстр. Гешов изработва законопроекта. Състои се от 34 члена, които засягат основните моменти от организацията и функционирането на касите.⁶

При обсъжданията му в Народното събрание той предизвиква големи разногласия и води до оживени дебати по съществуването на предложената законодателна материя. Първите членове на законопроекта разглеждат основно въпроса за капитала на касите. Според чл. 2 досегашният капитал на касите е 20 000 000 лева. Всяка една каса ежегодно увеличава този капитал, както с чистата печалба, която реализира, така и със сумите от 5 до 10% върху поземления данък. Тези суми се събират от земеделското население чрез Финансовото министерство. В чл. 5 на законопроекта се предвижда капиталът на касите да нараства чрез взимането на заеми с разрешението на Министерството на търговията и земеделието.

Операциите, които касите се очаква да вършат са регламентирани в чл. 7 от законопроекта. Те се разделят на три групи: приемане на лихвени срочни и безсрочни влогове, приемане на безлихвени съдебни и други правителствени влогове и отпускане на краткосрочни (от 1 до 15 месеца) и дългос-

---

⁵ Стенографски дневници на VII-то ОНС, II-ра РС, кн. 4, 1893 г., с. 167.

⁶ Стенографски дневници на VIII-то ОНС, I-ва РС, кн. 1, 1894, с. 225.

рочни заеми (от 2 до 20 години). Три са и видовете заеми, които касите отпускат според залога им. Заем срещу залог на недвижим имот, на ценни книжа и срещу двама поръчители. Предвижда се касите да отпускат заеми и срещу поръчителството на едно лице, чието материално положение е добре известно на съответната каса. В този случай максималният размер на отпускания заем е ограничен до 200 лева. Реализираната от дейността на касите печалба се разпределя като 97% отива за увеличаване на капитала, а останалите 3% се разпределят като възнаграждение на служителите. Последните се назначават и уволняват от министъра на търговията и земеделието.

Широки обсъждания и дискусии по отношение на законопроекта се водят последователно на 12 и 13 декември 1894 г. от Осмото Обикновено народно събрание. В доклада за земеделските каси, представен на заседанието на Народното събрание от 12 декември, комисията към Министерството на търговията и земеделието предлага изменение на няколко члена от законопроекта.⁷ На първо място се предлага да отпадне предложението за увеличаване на капитала на касите чрез събиране на вноски от земеделското население в размер от 5 до 10% върху поземления данък. Към чл.5 комисията дава предложение да се подпомогне финансовото състояние на касите чрез отпускането от правителството на заем в размер на 10 000 000 лева. По отношение размера на заемите давани срещу поръчителството на едно лице се предвижда горната им граница да се увеличи от 200 на 500 лева. При наказването на кредитополучателите, неизплатили заемите си на предварително определения падеж, комисията призовава към по-голяма толерантност. Те препоръчват глобата в тези случаи да е 1%, а не както първоначално тя е определена на 2%. Комисията предвижда и създаването на тричленен съвет във всяка една от касите, който да съдейства за управлението ѝ. Променя се и правилото всички служители на касите да се назначават и уволняват от министъра на търговията и земеделието. Предлага се тези функции да се разпределят между министъра и окръжните съвети.

В обсъжданията на законопроекта се включват редица народни представители. Широки дискусии предизвиква въпросът за основния капитал на

---

⁷ Стенографски дневници на VIII-то ОНС, I-ва РС, XXXVII заседание, 1894, с. 228–229.

касите и най-вече неговата ограниченост и недостатъчност. Една част от депутатите защитават тезата, че така определеният в чл. 2 на законопроекта капитал от 20 000 000 лева е прекалено малък и при това положение касите не биха били в състояние да оказват финансова подкрепа на нуждаещото се земеделско население. За увеличаването на този капитал се предлагат различни варианти. Първото такова решение е лихвата, която БНБ реализира от основния си капитал в рамките на 15 години да се прибави към капитала на касите. Друга обсъждана възможност е правителството да внесе една допълнителна сума към капитала на касите. След дългите и обстойни разисквания на всичките 34 члена от законопроекта, на заседанието на Осмото Обикновено народно събрание проведено на 13 декември 1894 г., той се приема.⁸ Година по-късно Законът за земеделските каси е обнародван в Държавен вестник и влиза в сила.⁹

Успехът, който законът на Ив. Евстр. Гешов отбелязва, се дължи до голяма степен на осъзнатия от него и управляващите факт, че населението не е подготвено да приеме незабавното обединение на касите. Чрез закона си той съумява да запази, както „индивидуалността на всяка една от земеделските каси”, така и да осъществи определена връзка между тях и единство в управлението. Отделните цели на касите се преплитат и прерастват в общи интереси и задачи. Това особено ясно проличава в чл. 14, според който касите имат право да предоставят излишните си средства на други нуждаещи се каси.

Приемането на закона оказва съществен принос за утвърждаването и консолидирането на касите и превръщането им в един от главните фактори за подобряване на условията за стопанската дейност на земеделското население по пътя към техния просперитет. Създаването на Общо централно управление на земеделските каси води до осъществяване на контрол и направление на кредитна им дейност. Чрез усъвършенстване на организацията и разширяване на обхвата на вършените от тях операции, земеделските каси все повече придобиват черти на едни модерни кредитни институции, пре-

---

⁸ Стенографски дневници на VIII-то ОНС, I-ва РС, XXXVII заседание, 1894, с. 264–274.

⁹ в-к „Държавен вестник”, бр. 15, 1895 г.

доставящи изгодни заеми на нуждаещите се земеделци. На реформираните каси се възлага надеждата да съумеят да изместят лихварите от ролята им на източник на средства за земеделското население и да успеят да удовлетворяват непрекъснато нарастващите финансови нужди на земеделските домакинства.

С цел преодоляване на съществуващите недостатъци и подобряване цялостната дейност на касите, народните представители гласуват и приемат Закона за изменение и допълнение на закона за земеделските каси от 13 декември 1894.¹⁰ С този нов нормативен акт от 1897 г. се извършват съществени промени и подобрения в проблемните области от организацията и управлението на касите. В закона се отделя специално внимание на осемте каси, разполагащи с най-малко капиталови средства и се предвижда взимане на мерки с цел подобряване на материалното им положение и постигане на финансова стабилност. Разширява се кръгът на операции, които касите вършат като се добавя една нова. Разрешава се те да извършват комисионни операции за сметка на други учреждения и на частни лица. Изменя се и максималният срок на ипотечните заеми от 20 на 30 години. В полза на земеделското население е и приетото изменение на чл. 20 от досегашния закон, според което отпада глобата за просрочени заеми.

Едно от най-съществените изменения в новия закон засяга управлението на земеделските каси. То се възлага на специално отделение към Министерството на търговията и земеделието, състоящо се от началника на касите и двама съветници. Трите лица сформират и Управителният съвет на земеделските каси. Новият закон засяга и големия проблем свързан с избираемостта на служителите работещи в каси. Този принцип е окончателно премахнат като се регламентира служителите да се назначават и уволняват на дадена длъжност от министъра на търговията и земеделието. С това изменение на закона се цели намаляване и доколкото е възможно изцяло премахване на проблема с недобросъвестните касиери. Още при обсъжданията на законопроекта, министъра на търговията и земеделието Ив. Евстр. Гешов прави следното изказване пред Народното събрание, отнасящо се до служителите на касите: „трябват ни хора, в които клиентите на касите да имат дове-

---

¹⁰ в-к „Държавен вестник”, бр. 49, 1897 г.

рие, за да си поверяват на тия каси своите влогове”]. [Iaranov, A. 1934: 39]

В резултат от приемането на закона за касите от 1894 г. и неговото изменение от 1897 г. настъпват съществени промени в статута и цялостната им организационна структура. След приемането на тези два важни нормативни акта започва един значително по-зрял етап, през който касите все повече придобиват черти присъщи за едни съвременни институти с водещо място в земеделския кредит.

След Освобождението българската държава наследява относително примитивната земеделска кредитна система, изградена и действаща в рамките на Османската империя. Тази система има нужда от усъвършенстване и доразвитие с оглед на това, че земеделието е изключително труден за финансиране отрасъл, върху който тегнат редица наследени проблеми. Тя е неспособна да осигури така необходимия кредит на земеделците. Именно поради това, необходимостта от провеждане на реформа в системата е от решаващо значение. Преобразуването и изграждането на една добре функционираща, ефективна и модерна кредитна система се явява изключително важно и необходимо за първичния сектор на икономиката, както и за лицата заети в него. По този начин се цели да се постигне намаляване на напрежението в аграрния отрасъл и той да продължи своето активно и успешно развитие.

REFERENCES

Chakalov, Assen. 1931. *Проблеми на земеделския кредит в България.* [Problemi na zemedelskia kredit v Bulgaria.]. *Списание на Българското икономическо дружество*, Г. XXX, 3/1931, 139. (in Bulgarian)

Daskalov, Angel. 1912. *Земеделският кредит в България от 1864 до 1913г.* [Zemedelskiat kredit v Bulgaria ot 1864 do 1913g.]. Sofia. (in Bulgarian)

Iaranov, Atanas. 1934. *Стопанската политика на България (от 1878 до 1928 г.).* [Stopanskata politika na Bulgaria (ot 1878 do 1928 g.)]. Sofia. (in Bulgarian)

Izlojenie. 1889. *Изложение на положението на Шуменското окръжие.* [Izlojenie na položenieto na Shumenskoto okrajie.]. Shumen. (in Bulgarian)

Correspondence address:

Rositsa Zlatinska – PhD Candidate

University of National and World Economy

Ul. „8-mi dekemvri”

1700 Sofia

Tel.: (+359) 887 996662

E-mail: r.v.z@abv.bg